І С Т О Р І Я

УДК 94(480’7)«1918»

БІЙ ЗА ТАМПЕРЕ: 100-РІЧЧЯ ПЕРЕМОГИ ФІНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Д.В. Ковальов
аспірант кафедри історії та політичної теорії
НТУ «Дніпровська політехніка»
Тел. +380–50–914–17–76; e-mail: kdv_svoboda@ukr.net

The research is devoted to the most significant event during the Liberation (Civil) War in Finland in 1918, i.e. Battle for Tampere. The author reveals the preconditions, causes and consequences of government troops’ struggle (White Finns) against insurgent revolutionaries (Red Finns) within one settlement a century ago as a key moment in Finnish statehood formation. The research defines interventionists’ influence on the total military and socio-political situation in Finland during the spring of 1918.

Keywords: Finland, Tampere, Liberation War, White Finns, Red Finns.

Дослідження присвячено кульмінаційній події Визвольної (Громадянської) Війни у Фінляндії 1918 р. – битві за місто Тампере. Висвітлено передумови, причини та наслідки боротьби урядових військ («білих фінів») проти повсталих революціонерів («червоних фінів») у межах одного населеного пункту 100 років тому, як ключового моменту історії у становленні фінляндської державності. Визначено вплив інтервентів на загальновійськову та соціально-політичну ситуацію у Фінляндії весною 1918 р.

Ключові слова: Фінляндія, Тампере, Визвольна Війна, білі фіни, червоні фіни.

Однією з найкривавіших подій у Визвольній Війні Фінляндії 1918 р. була битва за стратегічне місто Тампере. Промисловий центр у

серці аграрної країни на початку становлення фінляндської державності, був місцем дислокації найворожіших їй елементів – робітників, люмпенів, збільшовичених студентів і солдат колишньої царської армії. Тому не дивно, що перемога у бою за Тампере була ключем до тріумфу у всій війні, адже відкривала шлях до панування як «червоним» у Західній та Північній Фінляндії, так і «білим» у Південній та Східній Фінляндії.

Актуальність. На сьогодні в українській історичній науці тематика Визвольної Війни у Фінляндії майже не вивчена. Деякі дослідники, зокрема О. Кух, торкаються питання впливу подій Жовтневого заколоту більшовиків на українську громаду, яка мешкала на той час у Великому князівстві Фінляндському [7: 28]; або ж порівняльного аналізу державотворчих процесів у контексті особистостей: в Україні – Гетьман Скоропадський, у Фінляндії – командарм і регент Маннергейм [15]. У переважній більшості, доба визвольних змагань Фінляндії зазначеного періоду (кінець 1917 – середина 1918 рр.) у вітчизняній історіографії є побіжною та зрідка дотичною до Української Національної Революції без суттєвого виділення акцентів на ту, чи іншу подію.

Метою публікації є здійснення спроби узагальнити гігантський об'єм наявної інформації стосовно причин, перебігу та наслідків битви за місто Тампере між урядовими військами під командуванням генерала Карла-Ґустафа-Еміля та червоними заколотниками, а також, проаналізувати, чи можна вважати цю подію переломної у ході Визвольної (Громадянської) Війни 1918 р. у Фінляндії.

Відповідно до заявленої мети, автором було поставлено перелік **завдань**: 1) визначити сутність стратегічного положення Тампере у географічному та суспільно-політичному значенні для воєнної кампанії весни 1918 р.; 2) проаналізувати вплив і наміри військ інтервентів – німецького експедиційного корпусу – на загально-військову та соціально-політичну ситуацію у Фінляндії у зазначений період; 3) наголосити на важливості подій 100-річної давнини для фінляндської державності на сучасному етапі розвитку.

Основний масив дослідження було здійснено завдяки працям провідних істориків Фінляндії з означеної, у темі публікації, проблематики: 1) Р. Алапуро [12], Й. Маттіла та Ю. Кемппі [16]

спробували розкрити сутність внутрішнього військового конфлікту інспірованого російськими більшовиками для власної наживи, акцентуючи увагу на трагедії фінського народу; 2) ґрунтовні монографії, виключно подіям битви за Тампере, присвятили А. Раевуорі [18], Т. Малмі та А. Ярвеля [17]; 3) у свою чергу, Т. Саарні концентрує свою увагу на військових діях та ідеологічній боротьбі між «білими фінами» і «червоними фінами» [19], у той час, як історик М. Тікка, наголошує на добі військового та повоєнного терору здійсненого переможцями над переможеними [20].

Цікавими видаються праці російських дослідників, які дивляться на братовбивчу війну у Фінляндію через призму ідеологічних штампів марксизму-ленінізму. Так, Д. Лобанова намагається представити повсталих революціонерів як захисників пролетаріату, називаючи уряд Фінляндії пригноблювачем вільного народу [8; 9]. Професорка Санкт-Петербурзького університету І. Новікова зазначає, що виключну роль у перемозі армії Маннергейма зіграла участь німецького експедиційного корпусу [11]. Узагальнений аналіз на тему публікації представлено також у працях Д. Ковальова [3; 4; 5; 6] та В.Холодковського [13]. Основними джерелами у ході дослідження стали спогади безпосередніх учасників Визвольної (Громадянської) Війни у Фінляндії – Е. фон. Валя [1], Р. фон дер Ґольця [2], К.-Г.-Е. Маннергейма [10].

З початком Першої світової війни та поразками на фронтах Російської імперії, у Великому князівстві Фінляндському все частіше лунають заклики до розірвання відносин автономії з метрополією та щодо створення власної самостійної держави. Лютнева революція 1917 р. стала прелюдією, за якою прийшов Жовтневий заколот більшовиків. Саме останню подію фінляндська еліта сприйняла як сигнал небезпеки – 28 листопада 1917 р. парламент автономії (далі – Едускунта) взяв на себе вищу владу у Фінляндії, сформувавши новий склад уряду під керівництвом консерватора Пер-Евінда Свінгуфвуда [3: 97]. Саме під його керівництвом було розроблено, а 4 грудня 1917 р. представлено на розгляд Едускунти проект нової конституції Фінляндії, поряд із якою проголошено декларацію незалежності.

Політичні кола, розуміючи наслідки відтермінування акту усамостійнення через загрозу іноземної інтервенції, схвалили

зазначену декларацію 6 грудня 1917 р. голосуванням 100 голосів – «за» і 88 голосів – «проти» [3: 97]. Цілком зрозуміло, що серед тих, хто були проти появи на мапі Європи самостійної Фінляндії були, у першу чергу, представники лівих сил – члени Соціал-Демократичної партії (далі – СДП) та інші маргінальні елементи. Саме вони упродовж кінця грудня 1917 – початку січня 1918 створили на півдні країни умови для анархії та криміногенної ситуації, щоб знівелювати будь-які потуги уряду. З цієї причини 12 січня 1918 р. Едускунта уповноважила Сенат вжити жорстких заходів для наведення порядку в країні [4: 13]. Доручили це завдання виконати генералу Карлу-Ґустафу-Емілю Маннергейму, який нещодавно повернувся з Одеси до Гельсінкі. Нащадок шведських дворян одразу розпочав здійснювати контрзаходи. Спершу він оголосив про формування загонів воєнізованої добровольчої оборони – «Охоронний Корпус» (фін. Suojeluskunta), метою яких було стати фундаментом майбутніх Національних збройні сили Фінляндії [10: 86]. Згодом, розпочалась зачистка небажаних з ідеологічної точки зору елементів – спершу на Півночі й Заході, згодом – у Центрі. Однак промислові Південь і Схід були зацементовані більшовицькою пропагандою світової пролетарської революції, полум'я якої ось-ось мало запалати у Фінляндії. Незгоді з урядовою політикою радикальні елементи з лав СДП пішли на авантюру – у ніч з 27 на 28 січня 1918 р. загони новоутвореної фінляндської Червоної Гвардії захопили стратегічні установи у Гельсінкі, Турку, Тампере та Вііпурі [13: 12].

Лідера заколоту, Куллерво Маннера, підтримали ідейні марксисти: Юрйо Сірола і Адольф Таймі (відповідали за міжнародні контакти), Отто-Віллє Куусінен (відповідав за пропаганду) та Едвард Ґюлінґ (відповідав за організацію міліційних загонів). Саме вони оголосили Сенат контрреволюційним органом, обравши курс на побудову «диктатури пролетаріату» утворивши Раду Народних Уповноважених (фін. Suomen kansanvaltuuskunta) [13: 13]. Свінгуфвуд, Маннергейм і лояльні до них політики сформували у місті Вааса Уряд національного порятунку (фін. Itsenäisyyssenaatti) та почали озброювати «Охоронний Корпус». Перші серйозні бої між «червоними фінами» та «білими фінами» відбулися 17 – 20 лютого 1918 р. неподалік Вііпурі [19: 38]. Мета протиборчих сторін була

зрозуміла – оволодіти стратегічним Карельським перешийком, через який могла прийти армія російських більшовиків. Проте основний театр воєнних дій був у Центральній Фінляндії. Так, у кінці лютого 1918 р. Червона Гвардія здійснила спробу наступу на міста Вааса і Куопіо, однак ця авантюра виявилась провальною [5: 307].

Ініціативу перехопила армія Маннергейма – 15 березня 1918 р. розпочався визвольний марш «білих фінів» на Південь Фінляндії, найважливішою точкою, якого було обрано Тампере – центр найбільшої концентрації сил «червоних фінів».

Варто наголосити, що місто розташоване на річці Таммеркоскі між двома озерами: Нясіярві на півночі та Пюгяярві на півдні. З моменту свого заснування як Таммерфорс у 1775 р. Тампере став головним центром промислового розвитку [6]. Великі деревообробні, текстильні та металургійні заводи у середині XIX ст. були засновані саме тут, а вже згодом побудовано головний напрям залізниці. Напередодні Першої світової війни Тампере став другим за важливістю містом у Великому князівстві Фінляндського після Гельсінґфорсу (згодом Гельсінкі). Події революції 1905 – 1907 рр. показали, що населення Тампере не тільки лояльне до радикальних лівих ідей, але й готове їх сприймати на віру та йти під кулі. Тому не дивно, що весною 1918 р. у «червоних фінів», тут був створений надійний плацдарм для здійснення своїх далекоглядних планів, яким не судилося здійснитись. Тампере було зайняте повстанцями ще у січні 1918 р., але на його території все ж діяли невеликі підпільні загони новоутвореного «Охоронного Корпусу». Бійці-патріоти мали підготувати місцеве населення до очікуваного визволення армією Маннергейма. План урядових військ полягав у тому, щоб оточити місто й ліквідувати усі наявні у ньому сили «червоних фінів».

Генерал Маннергейм поділив свою армію на 4 угруповання, якими командували Карл Вілкман, Мартін Ветцер, Гаральд Г’ялмарсон та Ернст Ліндер [1: 45]. Оборону Тампере здійснювали Ейно Раг’я та Гуґо Салмела, проте очільник вищого органу влади фінляндської пролетарської революції Куллерво Маннер вагався, пропонуючи своїм соратникам зберегти сили для майбутнього наступу й здати місто, відступивши на Схід до кордонів РСФСР [6].

З рештою, гору взяла рішучість командування фінляндської Червоної Гвардії, яке за особистим наполяганням Льва Троцького, обрала шлях неповернення — оборону Тампере. Увечері 26 лютого 1918 р. генерал Маннергейм віддав наказ шведському воєначальнику Ліндеру наступати на селище Лемпяяля, таким чином перерізавши залізничний шлях Тампере-Порі [10: 101]. Це мало замкнути кільце навколо стратегічного міста з півдня. Згодом було визначено дату загального наступу усієї урядової армії — 15 березня. Як пізніше стверджував сам Маннергейм, для нього було важливим завершити операцію до настання весняного бездоріжжя, що могло істотно ускладнити просування військ [10: 103].

Активна фаза наступу на Тампере була розпочата у переддень висадки експедиційного корпусу Імперської Армії Німеччини у Ганко (нім. Die Ostsee-Division). Генерал Маннергейм розумів значення визволення міста власними силами, тож німецька Балтійська дивізія під проводом Рюдіґера фон дер Ґольтця мала лише відтягувати на себе сили супротивника на Півдні Фінляндії, концентруючись навколо Гельсінкі [5: 309]. Військові дії почалися у селищі Лангемякі, розвиваючи наступ на «червоних фінів» по лінії Віипула-Куру-Кюроскоскі-Суоденніємі; Тампере був оточений після битви у селища Лемпяяля (24 березня 1918 р.) та захоплення селища Сіуро (26 березня 1918 р.) [16: 91]. На ранок 28 березня 1918 р., у так званий «кривавий страсний четвер», почався штурм самого міста [18: 111]. Опір оборонців був запеклим; вони розуміли, що Тампере – ключ до всієї Південної Фінляндії, а головне, до Гельсінкі.

Тож найбоєздатніші сили Червоної Гвардії були сконцентровані у центрі та у східних районах міста. Та всупереч цьому, угруповання Ветцера увійшло в Тампере: 2-й єгерський полк, кинутий у бій, блискуче витримав іспит, попри втрату половини свого складу. За словами Маннергейма, командири з винятковою хоробрістю вели за собою недавніх призовників, які бачили перед собою осяяне успіхом майбутнє вільної від «червоної чуми» Фінляндії [10: 107].

Саме тут, на закривавленій бруківці промислового Тампере, і загартовувався той славетний фінський мілітарний дух, котрий мечем дарував нації самостійність. Від 29 березня до 2 квітня 1918 р. бої затихли. У цей час кожна з ворогуючих сторін мала підготуватись

до останньої стадії битви за Тампере. У ніч на 3 квітня 1918 р. артилерія «білих фінів» почала методично здійснювати прицільний обстріл місць скупчення «червоних фінів»; по обіді того ж дня вуличні бої точились вже у центрі промислового міста за кожний квадратний метр [17: 135]. Того ж дня 10 тис. німецьких жовнірів висадилися у Ганко, розпочавши наступ у бік Гельсінкі – марш довжиною у 120 км. Увечері 4 квітня кільком сотням «червоних фінів» вдалося вирватися з оточення, тому на ранок 5 квітня запеклий опір чинили найбільш червоногвардійці [17: 136]. Квартал за кварталом упродовж дня контроль над Тампере переходив до урядових військ, які не щадили ворога. Тому вже невдовзі місто було в руках «білих фінів» – 6 квітня 1918 р. до опівдня залишки повсталих «червоних фінів» склали все своє спорядження на головній площі міста та віддали склади [6]. Полонених (приблизно 10 тис. осіб) переможці зібрали на центральній площі Тампере, оголосивши зрадниками Фінляндської Держави [8: 229].

Згодом найбільш активних «червоних фінів» (до 300 осіб) було розстріляно [20: 202]. Втративши Тампере, члени Ради Народних Уповноважених зрозуміли, що війну не перемогти власними силами, тож треба було або просити помочі у Леніна та Троцького, або перевозити ще дієві загони ближче до Петрограда.

Залишивши Гельсінкі 10 квітня 1918 р., повсталий уряд «червоних фінів» осів у Віипурі [8: 230]. Невдовзі німецькі війська легко звільнили Гельсінкі, провівши військовий парад 14 квітня 1918 р. разом із місцевими загонами «Охоронного Корпусу», передавши місто представникам Уряд національного порятунку [13: 30]. Граф Рюдіґер фон дер Ґольц згадує, що ніщо не могло бути зрозумілішим за бажання фінляндського командування звільнити свою країну власними силами, і саме тому, генерал Маннергейм спочатку був проти наміру залучити німецькі війська [2: 119]. Командувач Балтійської дивізії наголошує, що розуміння наприкінці війни об’єднання в спільний кулак «білофінських» та німецьких військ остаточно придушити пожежу «пролетарської революції».

Тому стає зрозумілим, що подальший опір «червоних фінів» з рештою підтвердив не тільки слова Рюдіґера фон дер Ґольця, але і неспроможність Ради Народних Уповноважених реально оцінити

ситуацію, що склалась. У ніч на 9 травня 1918 р. найзатятіші «червоні фіни» евакуювались через Кронштадт у Петроград, а вже за 2 дні війська «білих фінів» зайшли у напів спорожніле місто, яке не могло чинити істотного опору [8: 231]. Визвольна (Громадянська) Війна у Фінляндії завершилась 16 травня 1918 р. спільним урочистим парадом об'єднаних фінсько-німецьких військ у Гельсінкі [11: 245].

Протягом 111 днів цього конфлікту загинуло близько 35 тис. осіб, десятки тисяч соціал-демократів та радикальних анархістів були заарештовані та страчені за здійснення державного заколоту, решта – перейшла в підпілля або втекла до Петрограда та Москви [9: 144].

Водночас битва за Тампере стала найбільшим і найзапеклішим боєм не тільки в ході цієї кампанії, а й у всій історії Скандинавії XX ст., адже у ній брало участь 16 тис. осіб – з боку «білих фінів» та 14 тис. осіб – «червоних фінів» [20: 204]. У битві за Тампере бійці Червоної Гвардії та супутні сили зазнали величезних втрат та були зломлені морально. Це, у свою чергу, надало наснаги та піднесло патріотичний дух урядових військ, які потіснили ворога по всьому фронту. Саме цей бій поклав початок новому етапу в історії незалежної Фінляндії, у ході якого істотно змінився її вигляд, соціальна структура, виникли нові політичні інститути. Тут також варто додати, що попри значну військову та політичну підтримку Німеччини, законний уряд Фінляндії зміг власними силами звільнити більшу частину Півдня країни, охопленого «пролетарською революцією». Водночас, мирна угода, підписана у лютому 1918 р. у Брест-Литовську, розв'язала руки Дієвій Армії УНР, яка останні 2 місяці зазнавала поразки у боях з більшовиками [15]. Ймовірно, що через заглибленість більшовицької армії на українській території ані Ленін, ані Троцький не змогли істотно зарадити своїм ідейним поплічникам у Фінляндії, коли ті так потребували їхньої помочі.

Висновки. Фінляндію завжди ставлять у приклад Україні, проводячи паралелі історичного минулого 100-річної давнини. І це є зрозумілим. Адже на відміну від українських державних діячів доби Перших визвольних змагань (1917 – 1921 рр.), керівникам нещодавно проголошеної незалежної Фінляндії вдалося не стати на манівці лівої пропаганди, а обрати шлях національного державного будівництва за європейським зразком. Крім того, новопостала, хоч і з добровольців,

армія Фінляндії не була демобілізована та деморалізована більшовицькою та пацифістською пропагандою, а тому, змогла не тільки вистояти, але й чисельно збільшити свої лави. Також варто наголосити, що фіни як нація розуміли важливість окремішності та власної державності поза будь-якими союзами чи федераціями, тим паче, якщо там буде колишня метрополія. Битва з Тампере стала переломною подією у ході Визвольної (Громадянської) Війни 1918 р., адже, попри величезні втрати з обох сторін, вона показала на який героїзм здатні люди. Політичне примирення почалося майже відразу після закінчення війни, культурного та соціального примирення довелося чекати довше. Через 21 рік СРСР напав на Фінляндію, що корінним чином вплинуло на всі верстви суспільства. Забувши минулі образи, люди об'єдналися, ставши на захист вітчизни – це було перше велике колективне досягнення незалежної Фінляндії.

Звісно, що події 100-річної давнини сьогодні є болючими та важливими водночас для фінляндської державності, бо без них Фінляндія не була б провідною країною з розвиненою економікою та соціальним добробутом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валь Э. Война Белых и Красных в Финляндии в 1918 г. [Текст] / Э. фон Валь. – Таллинн, 1936. – 94 с.
2. Гольц Р. Моя миссия в Финляндии и Прибалтике [Текст] / Р. фон дер Гольц; пер. с нем. Л. Ланника. – СПб., 2015. – 318 с.
3. Ковальов Д. Фінляндія – форпост півночі [Текст] / Д. Ковальов // Повстання Ідентичності. – Д., 2016. – Блок 2. – С. 73 – 174.
4. Ковальов Д. «Фінляндська Народна Республіка» як більшовицька авантюра [Текст] / Д. Ковальов // Полілог: зб. наук. пр. – Вип. 3. – Одеса, 2016. – С. 11 – 22.
5. Ковальов Д. Озерний Край у 1918 р.: «фінляндський меч» під «німецьким щитом» / Д. Ковальов // Питання німецької історії: зб. наук. пр. – Д., 2016. – С. 304 – 319.
6. Ковальов Д. Бій за Тампере — фінські Крути навпаки [Електронний ресурс] / Д. Ковальов // Національна Ініціатива. – Режим доступу: https: //initiativenational.blogspot.com/2018/04/tampere-1918-battle-against-com munism.html
7. Кух О. Українська діаспора у Фінляндії (1917 – 1920 рр.) [Текст] / О. Кух // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки. – 2013. – Вип. 21. – С. 28 – 32.

8. Лобанова Д. Гражданская война в Финляндии 1918 г. в работах деятелей финского комунистического движения (1920 – 1-я половина 1940-х гг.) [Електронний ресурс] / Д. Лобанова // Санкт-Петербург и страны Северной Европы: Материалы семнадцатой ежегодной научной конференции (7-8 апреля 2015 г.) / Под ред. В. Барышникова, П. Кротова. — СПб., 2016. – С. 225–234. – Режим доступу: http://novist.history.spbu.ru/docs/Sbornik_North_Europe_2016.pdf
9. Лобанова Д. Особенности современного изучения Гражданской войны в Финляндии 1918 г. [Текст] / Д. Лобанова // Санкт-Петербург и страны Северной Европы. – № 17(2). – 2016. – С. 139 – 146.
10. Маннергейм К. Освободительная война [Текст] / К. Маннергейм // Мемуары: пер. с фин. П. Куйала — М., 1999. — С. 84 – 135.
11. Новикова И. «Финская карта» в немецком пасьянсе: Германия и проблема независимости Финляндии в годы Первой мировой войны [Текст] / И. Новикова. – СПб., 2002. – 300 с.
12. Alapuro R. State and revolution in Finland [Text] / R. Alapuro. — Los Angeles: Berkeley, 1988. – 329 p.
13. Holodkovskij V. Suomen työväen vallankumous 1918. [Teksti] / V. Holodkovskij. – Moskova, 1978. – 565 s.
14. Hoppu T. Tampereen taistelun tappiot 1918 [Teksti] / T. Hoppu // Sotahistoriallinen Aikakauskirja. – № 26. – 2007. – S. 8 – 32.
15. Kovaliov D. Ukrainan Vapaussota [Verkkolähde] / D. Kovaliov // Sarastus (Kansallinen ja eurooppalainen, traditionalistinen ja radikaali verkkolehti). – Toukokuu, 2018. – Käyttötilaan: https://sarastuslehti.com/2018/05/18/ukrainan-vapaussota/
16. Mattila J. Kemppi, J. Suomen vapaussota 1918 [Teksti] / J. Mattila ja J. Kemppi. – Helsinki, 2007. – 191 s.
17. Malmi T. Järvelä, A. Tampere tulessa 1918 [Teksti] / T. Malmi, A. Järvelä. – Helsinki: Atena, 2008. – 251 s.
18. Raevuori A. Saarrettu kaupunki – Tampere ja Mannerheim 1918 [Teksti] / A. Raevuori. – Helsinki, 2018. – 282 s.
19. Saarni T. Suomen Vapaussota 1918. Merkit ja tunnukset [Teksti] / T. Saarni. – Tampere, 1986. – 168 s.
20. Tikka M. Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917-1921 [Teksti] / M. Tikka. – Helsinki, 2006. – 239 s.

Рекомендовано до друку науковим керівником д.і.н., проф. В.О. Василенко
Стаття надійшла до редакції 25.05.2018